

Ольга ПЕТРОВА

38

56 років працював творчий дует, можна навіть сказати, оркестр, який утворила унікальна художня пара - Ада Рибачук і Володимир Мельниченко. Ада покинула нас - мабуть, з Висоти зараз бачить великий Океан Півночі, тундру та водночас улюблені київські схили, стежинки, якими стільки років удвох із Володимиром вони ходили. Вдвох, завжди вдвох - як одне ціле, єдиний мистецький організм. До останньої хвилини буття Ада плекала надію на відновлення «Стіни пам'яті» - головного проекту їхнього творчого життя. Побудована, але пізніше нахабно зруйнована ра-

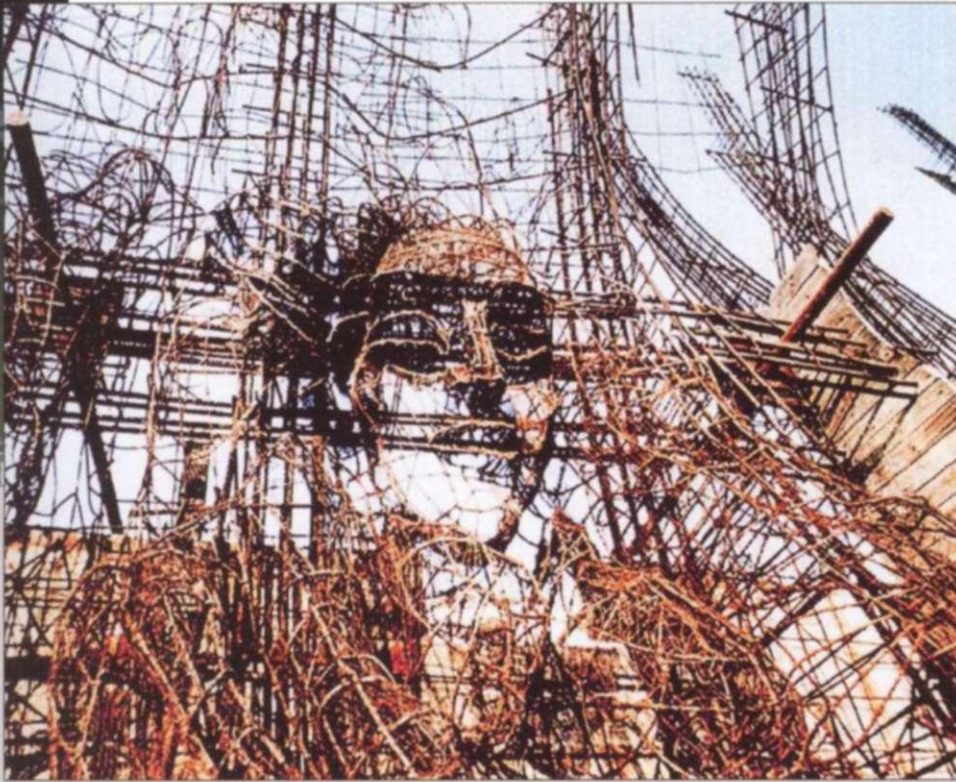
дянськими можновладцями, стіна як відкрита рана кровоточила тридцять років. Не лише українські інтелектуали, а й світова мистецька, літературна, наукова спільнота опікувалася відновленням монументу - меморіалу, який було присвячено всім попереднім поколінням киян.

Стаття, яку Ольга Петрова написала ще у 1999 році, була однією із спроб докричатися до влади... Але марно.

На жаль, і через понад десять років ця публікація лишилася актуальною.

«Стіна»

Не лише про «Стіну»,
а й про нас

Ми не мали своєї епохи Відродження і маємо тепер нагоду лаштувати своє київське Відродження!

У Павло Загребельний, 13 червня 1988 р.
1968—1981 роках на Байковій горі в Києві за проектом архітектора А. Мілецького і художників А. Рибачук та В. Мельниченка споруджувався Меморіально-обрядовий комплекс.

За ідеєю авторів до нього входив Парк Пам'яті, крематорій із Залами Прощання, земляні тераси колумбарію. Система терас, які нині заросли травою, кущами й геть занедбані, навряд чи дасть змогу відчувати урочисту патетику архітектурно-художнього задуму. А тоді, в 1980 році, головною частиною Парку Пам'яті, яка втілювала його духовний зміст, були скульптурні композиції «Стіни Пам'яті»: «Весна», «Веселка», «Квітучий сад», «Дош», «Любов», «Творчість», «Материнство» та інші. Рельєфи, віддзеркалюючись у штучно створеному озері, настроювали всіх, хто бачив їх, на філософсько-елегійний лад, нагадуючи, «що світ прекрасний, — створений прекрасним... Життя не закінчується, не обривається смертю людини». У цих словах Ади Рибачук стисло і точно сформульовано програму «Стіни Пам'яті». Рельєфи прославляли київську землю, усіх її громадян, які попрацювали тут, примножили її славу і спочивають у її благословенній землі.

Павло Загребельний, схилиючись перед творчим подвигом художників, писав:

«У цій стіні зливаються із днем нинішнім цілі тисячоліття. Предки наші вийшли з могил, фрески зійшли зі стін київських соборів

FAINE
ART

◀ Процес створення «Стіни Пам'яті»

[art дисиденти

і набули об'ємності, тілесності, історія поєдналася з нашим життям суцільним і стала великим мистецтвом і вічною красою.

У цих рельєфах, у барвах, у формах і переплетеннях склупочених тіл бачиш безмежну складність світу, його незбагненність і невичерпність, і кожен знайде тут щось тільки для себе, дороге, близьке, неповторне. А саме це і є те мистецтво, яке підносить дух».

Сьогодні, коли сумна подія приводить нас до крематорію, замість рельєфів бачимо глухий забетонований мур, що безглуздо й похмуро стирчить із заростів бур'янів. Багатьом невдодгад, що під сірою оболонкою змагають образи, вічні як життя і такі ж як життя прекрасні. Бетоном залито багаторічний труд художників-подвижників. Вони, подібно до середньовічних майстрів, для себе не хотіли нічого — тільки б завершити роботу й віддати свій геній народу.

Ада Рибачук і Володимир Мельниченко — донкіхоти від мистецтва. На таких у цій країні тримається культура. Їхня майстерня наповнена керамікою, скульптурою, gobеленами, графічними аркушами, написаними й проілюстрованими авторами, сотнями ескізів і проектів — це світ фантастичний, неповторний. Простір, густо населений мистецтвом, — оселя душі й духовності майстрів, сприймається сьогодні як «музей шістдесятництва». Сподіваємося, що майстерня художників, чия робота здобула більше визнання у світі, ніж удома, все ж набуде цього статусу. Художники давно гідні найвищих державних нагород. І гідні носити високе звання лауреатів Державної премії ім. Т. Г. Шевченка. Справа за інстанціями, які ухвалюють відповідні рішення.

Духовний подвиг А. Рибачук і В. Мельниченка завдовжки з їхнє творче життя. Ще студентами Київського державного художнього інституту, опинившись на о. Колгуєв, що в Баренцовому морі, вони «прийняли хрещення» безкрайнім Небом і Океаном. Молоді художники відчували себе частиною цих космічних сутностей — звідси на все життя — сміливість і масштабність творчого мислення. Тут же виток неординарної художньої форми. Океан, небо над ним, безмежна тундра, її несподівано яскра-

Пам'яті».

40

вий колорит, північне сяйво, а також щирі люди Півночі, які живуть в єдиному диханні з припливами й відпливами місячного календаря, навіяли дівчині й юнакові з України погляд на світ як у великого птаха. Планетарний хист бачити й фіксувати сутнісне, архетипічне А. Рибачук і В. Мельниченко став їхньою творчою особливістю. Метафорична образність і узагальнена форма відтоді визначає індивідуальний стиль усього, що створено талановитим подружжям. У 60-ті роки, коли мистецтво соцреалізму було суворо нормоване вимогами безкрилого побутописання, до того ж неодмінно партійного за змістом, аж ніяк не банальна творчість А. Рибачук і В. Мельниченко викликала лютю в ідеологів від мистецтва — людей, як правило, естетично неграмотних. Гротескна «Галерея незабутніх образів» — міністрів культури в радянській Україні. Керувати культурою міг навіть зоотехнік. У 90-ті роки тенденція мало змінилась. Інтелектуала І. Дзюбу було замінено бандуристом. «Вельможних зоотехніків» дратувала глибина, надто як і індивідуальність художнього мислення А. Рибачук і В. Мельниченко. Звичайними були стандарти «ленінського плану монументальної пропаганди» з незмінною радянською символікою. Згадаємо паркову скульптуру: «піонерів із горном», «дівчат із веслом», «прикордонників із собаками», персонажів із серпами і молотами — фальшивий оптимізм монументів і декоративних панно, і постаті вождів, що розплодились безкраїм простором усього СРСР від Соловецького концтабору до Владивостока. «Стіна Пам'яті» протистояла образотворчій фальші, удаваному

оптимізму радянського монументалізму, що взагалі виключав теми горя, смерті, трагедії. Проект Меморіально-поховального комплексу — відважний погляд художників у глибини людського смутку. Як зауважив мистецтвознавець В. Скуратівський, проєкт був синтезом авторського осмислення теми в поєднанні із світоглядними принципами «танатології» — трагічної дисципліни про смерть і її сприйняття народом. Рельєфи «Стіни Пам'яті» — рідні сестри скульптури на скіфських курганах. Вони, як і древній архетип нашої землі, сповнені таємниці, що збуджує фантазію недовдоволеності — якостей, обов'язкових у мистецтві. Автори рельєфів спонукали глядачів включитися у співтворчість, прочитати зміст того чи іншого рельєфу як «текст».

«Коли ми читаємо Євангеліє, — говорив М. Мамардашвілі, — там є смисли нашого життя — смисли того, що з нами насправді відбувається». В образах «Стіни Пам'яті» люди могли, як у Книзі Буття, багато дізнатися про себе, побачити знамення власного життя і... встигнути ще відкоригувати його — «побудувати себе». Такі образи є текстами свідомості, тобто живої думки, що перебуває в русі, в мисленні. Ці «тексти» будує філософія, створює мистецтво, такі майстри, як Рибачук і Мельниченко.

Філософська глибина образів «Стіни Пам'яті» дає відчуття сенсу мистецтва взагалі. Воно творить світ заново, причому кожному з нас дає можливість бачити одні й ті самі сутності індивідуально. Тим, хто молодший, хто не знає про битви «шістдесятників» за право вільно творити, вириваючись із залізних лещат соцреалізму, хто не пам'ятає, як керівники СРСР без розбору

розкидали інтелігенцію: кого в концентраційні табори, як В. Стуса, І. Світличного, Є. Сверстюка, їхніх колег по боротьбі за волю України, кого насильно висилали з країни, як В. Некрасова, як В. Задорожного - шантажували, або підло вбивали, як А. Горську, тим важко одразу усвідомити значення творчого протистояння А. Рибачук і В. Мельниченка системі. Людям 90-х років треба зрозуміти, що в потворному бетонному кістяку заживо поховані не тільки рельєфи, бетоном залито саму Свободу 60-х - 80-х років, право «йти не в ногу» з політбюро, з його главою В. Щербицьким, з його шептунами-радниками з питань культури. Дехто з них і сьогодні на тих самих посадах щось нашіптують Президентові.

Під кінець 70-х - початок 80-х років в Україні, в її духовному житті чимраз глибше западала «ідеологічна ніч». Найдостойніші люди стали тоді жертвами цієї «непритомності розуму»: Опанас Заливаха, Іван Дзюба, Сергій Параджанов, Василь Стус, Віктор Некрасов, В'ячеслав Чорновіл... немає їм числа. Серед них Ада Рибачук і Володимир Мельниченко і... їхня «Стіна Пам'яті». Передчуваючи загрозу рельєфам, Микола Бажан звернувся до В. Щербицького. Поет-академік писав:

«Глибокошанований Володимире Васильовичу!

Пробачте, що забираю у Вас час своїм листом, але не можу не звернутися до Вас із тривожним і гарячим проханням зберегти той великий творчий труд, який ось уже дванадцять років веде, за схваленням всіх відповідних установ, група талановитих художників і архітекторів (А. Рибачук, В. Мельниченко, А.

Мілецький та інші) на Батієвій горі, будуючи в верхній частині гори Парк Пам'яті з крематорієм.

Я знаю ескізи, плани, етапи їх самовідданої праці і вважаю, що побудований Парк Пам'яті буде неповторним і унікальним твором пейзажної архітектури і скульптури. В ньому нічого немає від понурої безнадійної атмосфери старих кладовищ. Парк Пам'яті буде залитий живодайним сонцем, вкритий квітами, оживлений скульптурами і музикою фонтанів. Над прахом померлих він звучатиме гімном їхньому трудовому життю, їхньому безсмертю в пам'яті вдячних поколінь. Жодної ноти натуралізму, спотворення, безсилої покори я не відчув у проєкті Парку Пам'яті. Він будуватиметься вже дванадцять років. Для закінчення треба ще два роки. По незакінчених роботах не можна було деяким учасникам Художньої ради Міністерства культури УРСР виносити свої нищівні судження, тим паче що багато членів ради (художники і архітектори) виступили проти цих суджень.

Дуже прошу Вас дати вказівку відповідним інституціям переглянути їхні пропозиції, щоб не знищити визначного твору, а в крайньому разі, зважаючи на сьогоднішні труднощі в будівництві, зменшити темпи його будови. З щирою повагою,

Микола Бажан, 8-9 січня 1982 р.»

Інтелігенція, духовна еліта України, а згодом і світова громадськість докладали всіх можливих зусиль для порятунку «Стіни Пам'яті». До президії Спілки художників СРСР, туди, де контролювалося творче життя всієї держави, полетіла телеграма:

«Повідомляю, що розпочато руйнування рельєфів роботи Рибачук - Мельниченка, забетоновано ряд композицій. Переконаю прошу зробити все можливе для захисту яскравого твору мистецтва.

З повагою Герой Соціалістичної праці академік Амосов».

На сполох били Павло Загребельний, Віктор Некрасов, з далекої Америки слова підтримки слав Рокуел Кент, прогресивні мистецтвознавці Москви підготували ряд публікацій про меморіальний комплекс, не мовчала й київська інтелігенція. Німувало тільки керівництво Спілки художників України. Автори рельєфів на свій запит, надісланий до політбюро України, одержали присуд «Стіні»:

«В связи с Вашим письмом и телеграммой, направленными в

Твори А. Рибачук і В. Мельниченка

42

ЦК Компартии Украины, сообщаем следующее:

В декабре 1981 года художественно-экспертной комиссией по изобразительному искусству и художественно-экспертным советом по монументальной скульптуре Министерства культуры УССР и Госстроя УССР монументально-декоративное панно на подпорной стене мемориально-погребального комплекса признано по художественной выразительности неприемлемым и по идейно-тематической направленности чуждым принципам социалистического реализма.

На основании вышеизложенного принято решение прекратить работы по созданию указанного монументально-декоративного панно.

Заместитель председателя Г. Менжерес».

Впав ніж гілйотини... Тодішній міністр культури України С. Безклубенко, як слухняний хазяїну клерк, що зберігав власне крісло, скріпив цей трагічний присуд Указом № 1/11—5 від 18 січня 1982 року: «Согласен с мнением художественно-экспертного Совета об идейно-художественной неприемлемости...»

Питання в кабінетах влади тоді вирішувались однозначно: «Незрозуміло, значить — вороже... заборонити!» Такий був результат нерозвиненості суспільної матерії в країні, відсутності громадянського суспільства. Щодо інтелігенції агресивність влади була особливо категоричною. Очевидне в демократичному суспільстві право людей на множинність переконань, смаків, способів сприймати світ обігу не мало. Інакомислення, яке і є свободою думки, сприймалося майже як зрада Батьківщині. Нестандартно мислячих художників таврували «формалістами» й зіштовхували в підпілля. Безальтернативна система сама фор-

арт-ринок | майстер-клас | несподіваний ракурс | п

мувала андеграунд. Він бо, по суті, був живою думкою в культурі, оскільки протистояв «здоровому глузду» радянської ідеології: «Здоровий глузд відкидає незбагненне для нього й зводить людину до травного тракту і машини для відтворення, — писав з іншого приводу, однак в аналогічній ситуації Антуан де Сент-Екзюпері. — Куди ви мене тягнете, ви - ті, хто вірите, що людина увічне себе їжею і розмноженням, нічого не тямите у значущості духовної надбудови? Мене жахають не ваші плани... а ваше невігластво. Адже ви теж п'єте з джерела, яке зробило вас людьми».

Ада Рибачук знаходить у собі сили згадувати трагічні дні — час знищення рельєфів. «Резолюція «прискорити виконання ухваленого рішення» почала втілюватися в бетоні... в березні, квітні, травні 1982 року... Бригади робітників, що знищували рельєфи, — дві тисячі метрів завдовжки, чотирнадцять метрів заввишки, — були ті самі, що будували цей комплекс; разом із нами вони зводили рельєфи «Стіни Пам'яті»... який моральний урок вони отримали!!!»

Минули роки нерівної боротьби авторів із державою за право відновити «Стіну». Система по-єзуїтському випробовувала волю А. Рибачук і В. Мельниченка не лише ідеологічно, а й фізично. Художники стоїчно терпіли голод, відмову Художнього фонду України надати їм можливість заробити на хліб насущний. Одного разу, як перевиховання, їм запропонували розробити проект «Дошки переможців соцзмагань». Від цієї «честі» Рибачук і Мельниченко відмовилися. Нічим і ніколи вони не заплямували імені художника, гідного обраної місії.

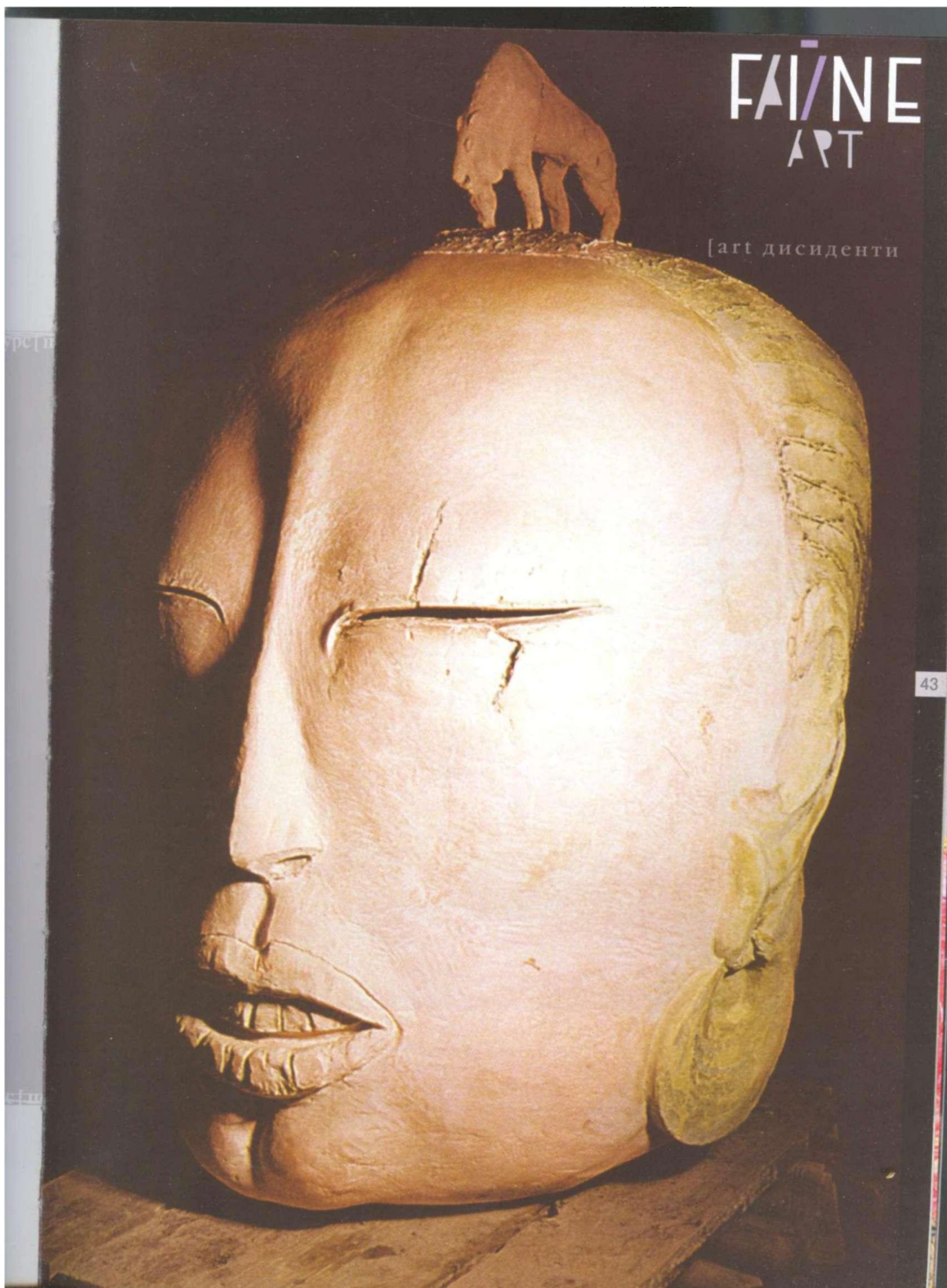
Свобода постукала в двері 1990 року. З нею поверталася надія на відновлення Меморіального комплексу як цілісного ансамблю. Україна перестала бути закритою державою — коло односторонців Рибачук і Мельниченка розширилося до масштабу міжнародного. «Зала шаленіла від обурення, — коментували подію учасники Всесвітнього конгресу українців у 1989 р. в Канаді, — коли композитор, головний диригент Оперного театру в Лас-Вегасі розповів про замуровані рельєфи». Японський журналіст Тахара-сан із міста Осака сказав: «Я подолав 12 тисяч кілометрів тільки для того, щоб своїми очима побачити і пересвідчитися, що це сталося. Я бачу світ після атомної катастрофи». Жителі міста Сан-Мор у Франції після фільму про

ідеальний музей | вітальня | film event | майстер | арт-ринок | майстер-клас | несподіваний ракурс | п

FAINE
ART

[art дисиденти]

43

«Стіну Пам'яті» готові зібрати гроші, необхідні для звільнення стіни від бетону. Нарешті, найбільш вражаюче — 1994 року організація «Міст Миру» з Норвегії була готова придбати «Стіну», перевезти її в м. Нарвік і там звільнити з бетонного полону. Ідею реставрації рельєфів у 1992 році підтримали одинадцять творчих спілок України. Перший президент Незалежної України на саміті 1992 року в Брюсселі повідомив світову громадськість про відродження «Стіни Пам'яті». «Рішення ухвалене», — сказав Леонід Кравчук. Міністерство культури України нарешті змогло здійснити акт гуманізму.

«Колегія Міністерства культури нової демократичної держави України засуджує факт ліквідації художнього твору, вважає його фактом сповільнення поступу культури в Україні. Колегія Міністерства культури України ПОСТАНОВЛЯЄ:

1. Припинити чинність постанови колегії Міністерства культури УРСР від 18 січня 1982 року за № 1/11-5.

2. Рекомендувати відтворити рельєфи «Стіни Пам'яті», відродити, згідно з початковим проектом і призначенням, Парк Пам'яті. Сприяти міськвиконкому, художникам-авторам комплексу Парк Пам'яті А. Рибачук та В. Мельниченку у відродженні «Стіни Пам'яті» та в завершенні Парку Пам'яті.

3. Зобов'язати відділ охорони пам'яток всіляко сприяти у відтворенні рельєфів та відродженні комплексу в цілому.

Голова колегії, міністр культури України Л. І. Хоролець».

Було ще безліч листів, офіційних та неофіційних документів на підтримку реставрації «Стіни». Видано унікальний випуск газети з назвою «Відтворити „Стіну Пам'яті“» з автографами сотень народних депутатів і кандидатів у депутати. Норвегія вела активне листування з тодішнім міністром культури України: «... Організація «Міст Миру» разом із Радою з культури Північної Норвегії обмірковували шляхи сприяння реставрації «Стіни». Центр Миру в Нарвіку висловив інтерес щодо придбання «Стіни» як монумента полеглим радянським солдатам в роки Другої світової війни в боях за Нарвік. Місто має великий досвід експертизи в галузі технології бетонування, і його експерти зможуть успішно усунути бетонну «рубашку» навколо скульптури без пошкодження рельєфів. Нарвік має також залізницю, що проходить безпосередньо через Швецію й Польщу, їхній план: транспортувати «Стіну» по частинах на залізничних платфор-

мах...

«Стіна» багато в чому споріднена з концепцією «Мосту для Миру» — у плані духовному й у масштабі. Ми хотіли б співпрацювати і всілякими засобами сприяти реставрації «Стіни»...

СкотТойє, керівник проекту, 17 лютого 1994 р.».

З далекого Ненецького округу писав Артур Чилінгаров, член-кореспондент Російської академії наук, герой Арктики й Антарктики; ідею відродження «Стіни» активно підтримував грузинський художник Зураб Церетелі; доктор філософії, член-кореспондент НАНУ М. Попович і ще багато достойних людей Планети. Академік, лауреат Державної премії ім. Т. Г. Шевченка кінорежисер Юрій Іллєнко сказав: «З волі негідників, що вирішили долі мільйонів, цей шедевр, рівного якому немає в історії всієї людської творчості, заживо залили бетоном, замурували, створили останній на землі курган скіфської жорстокості... Для мене Ада й Володя, як і дві ними ж створені скульптури, маячать десь там, де кінчається земля, на недосяжній висоті, на самій вершині бетонного кургану. Курган розкриють у XXI столітті. І людство дістане найзмістовніше послання від двох геніїв мого покоління».

Найкращі з кращих, люди політичної волі й бездоганного художнього смаку давно не були так однастайні в потребі відновити честь «забетонованої Свободи». Це був воістину «Дев'ятий вал» громадського руху. «Стіна Пам'яті», подібно до лакмусового паперу, постає індикатором порядності і світоглядного рівня особистості.

Однак... мав слушність Гамлет: «Щось негаразд у Датським королівстві». Забетонована «Стіна», бентежачи кожного, так само безглуздо стирчить із здичавілої рослинності пагорбів.

Автори, не втрачаючи надії, пишуть листи президенту України Леоніду Кучмі, його чиновникам, меру Києва — Олександр Омельченку. Волю всієї творчої інтелігенції недвозначно виражено у зверненні голів усіх творчих Спілок України до президента країни:

«Вельмишановний пане президенте!

Інерція руйнування в Україні культури, мови, історії, релігії, старовини, народних звичаїв, творів мистецтва стає небезпечною традицією.

[art дисиденти

Залитий бетоном на новому громадянському цвинтарі Києва у березні — травні 1982 року художній твір — «Стіна Пам'яті», площею 1600 кв. м — перетворився на зловісний символ свавілля.

Цей факт набув міжнародного розголосу.

Знищення художнього твору є грубим порушенням міжнародних правових актів, права на свободу творчості.

Доля Парку Пам'яті широко відома у США, Канаді, Японії, Угорщині, Франції, Норвегії, Німеччині...

Виконавчий комітет Київської міської Ради народних депутатів створив Комісію, яка розробила організаційно-технічні заходи з терміном початку відбудовчих робіт у березні 1992 року. Однак «Стіна Пам'яті» й досі залишається замурованою у бетонній в'язниці.

Громадськість чекає надання державного статусу реконструкції комплексу, фактичного дозволу розпочати роботи з відтворення рельєфів «Стіни Пам'яті».

Ваше рішення засвідчить, що для України і для її культури розпочався новий час».

Однак сьогодні А. Рибачук і В. Мельниченко з гіркотою говорять: «Ми не одержали жодної відповіді. Ніби ми волали в безлюдній пустелі».

Про що свідчить мовчання з високих кабінетів? Де замикається струм комунікацій, що дає життя демократичному суспільству? Невже все ще «працює» формула часів Сталіна «немає людини — немає проблеми», а може, невмируще догідництво консультантів президента, котрі не вважають за можливе непокоїти правителя питаннями мистецтва? Для чиновника воно завжди вар'єргарді.

У мемуарах М. Хрущова, написаних ним після виходу на пенсію, є фраза, сказана після прочитання ним «Доктора Живаго» Б. Пастернака. «За що вони його так?!» — вигукнув ще недавно всемогутній генсек, який виселяв письменника з країни на рекомендацію своїх консультантів. Ціком припускаю, що Леонід Кучма листів

авторів «Стіни Пам'яті» просто не читав. Невидимий, а проте очевидний фронт непотопельних менжересів-безклубенків і юних «кухарчуків», яких ще Ілліч на світанку знищення всього і вся на цій землі закликав керувати державою, — ця опозиція, вправна в бюрократичній тяганині, здатна втопити будь-яку ідею. Радянська ментальність, на жаль, не покинула кабінетів Незалежної України. Партийна номенклатура 80-х років у кінці 90-х вирішує долю «Стіни». Тому-то й розбиваються, як птах, що налетів грудьми на бите скло, листи, відозви, звернення до президента країни.

Драма «художник і влада», сповнена гіркоти шекспірівських трагедій, триває. Її поміст — похмурий кістяк того, що може ще стати «Стіною Пам'яті».

«Не слід забувати, що установи коштують лише стільки, скільки коштують люди; суспільство — скільки важать тисячі приватних зусиль, що надають суспільству сенс. А воля нації — сума приватних воль... Інакше це не демократична, а тоталітарна держава... » (М. Мамардашвілі).

У трагічній історії «Стіни Пам'яті» існує альтернатива — сума вольових зусиль прогресивної громадськості. Мало мудрості в тому, щоб не помічати цього.

На Україну, на її президента, на виконавчу владу держави дивиться весь світ... дивиться і не розуміє, як країна, вибравшись із грязюки, лізе туди знову. До якої неандертальської печери цю землю, її керманичів закинула лиха доля, якщо вони не розрізняють, що їм до честі, а що — до безчестя. Рукописи, як відомо, не горять. «Стіна Пам'яті», нехай навіть і під бетоном, з її кодово-символічним і навіть містичним знаком «Пам'ять» кожному в історії визначить місце. Слово — це діло. Сказане відбивається на небесах. Пам'ять завжди запише на скрижалях історії імена «чистих» і «нечистих».

1999 р.

